
МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО І ПРАВА ЛЮДИНИ

ВИКЛАД ФАКТІВ № 13

**ХАРКІВ
ХАРКІВСЬКА ПРАВОЗАХИСНА ГРУПА
2019**

Третє видання, стереотипне

Ця публікація здійснена
за фінансової підтримки Європейського Союзу.
За зміст публікації відповідає лише
Харківська правозахисна група, і його ні за яких обставин
не можна вважати таким, що відбиває позицію Європейського Союзу

This document has been produced
with the financial assistance of the European Union.
The contents of this document are the sole responsibility of
Kharkiv Human Rights Protection Group and can under no circumstances
be regarded as reflecting the position of the European Union

Міжнародне гуманітарне право і права людини. Виклад фактів
№ 13 / ГО «Харківська правозахисна група». — Харків, 2019. — 20 с.

Серія «Виклад фактів у галузі прав людини» видається Центром прав людини при Відділенні Організації Об'єднаних Націй у Женеві. Вона освітлює питання прав людини, які вивчаються або викликають особливий інтерес.

Публікації цієї серії розповсюджуються безкоштовно в усьому світі. Вони можуть перекладатися на інші мови, окрім офіційних мов Організації Об'єднаних Націй, за умови, що їх зміст не змінюється, що організація, яка передруковує їх, інформує про це Центр людини в Женеві і що цей Центр зазначається як джерело інформації.

ВСТУП

Міжнародне гуманітарне право має коротку, але багату подіями історію. Лише в другій половині XIX століття нації дійшли згоди відносно міжнародних норм, які необхідні для уникнення непотрібних страждань у війнах, — норм, дотримуватись яких вони зобов'язалися, прийнявши Конвенцію.

Відтак зміна характеру збройних конфліктів і руйнівний потенціал сучасної зброї обумовили необхідність неодноразового перегляду і розширення гуманітарного права в процесі тривалих і наполегливих переговорів.

У даному викладі фактів простежується походження міжнародного гуманітарного права і в загальних рисах окреслюється його нинішнє охоплення та значення як для учасників бойових дій, так і для цивільних осіб, втягнених у збройні конфлікти.

Перш за все необхідно прийняти визначення. Що таке міжнародне гуманітарне право? Цю сукупність правових норм можна визначити як принципи і норми, що обмежують застосування насильства під час збройних конфліктів. Його цілями є:

- захист осіб, які безпосередньо не беруть участі або більше не беруть участі у воєнних діях — поранені, ті, що зазнали корабельної аварії, військовополонені та цивільні особи;
- обмеження наслідків насильства в бойових діях досягненням мети зіткнення.

На еволюцію міжнародного права, що належить до захисту жертв війни і до ведення самої війни, значно вплинула розробка заходів юридичного захисту прав людини після Другої світової війни. Прийняття важливих міжнародних документів у галузі прав людини, таких, як Загальна декларація прав людини (1948), Європейська конвенція про права людини (1950) та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966), сприяло утвердженню ідеї, згідно з якою всі мають право користуватися правами людини як у мирний час, так і під час війни.

Але під час війни або при надзвичайному стані здійснення певних прав людини може, за певних обставин, бути обмеженим. Стаття 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права дозволяє державам вживати тимчасових заходів на відступ від деяких їхніх обов'язків за Пактом «під час надзвичайного стану в державі, при якому життя нації знаходиться під загрозою», але тільки «в такій мірі, в якій це обумовлено гостротою

становища». Стаття 15 Європейської конвенції про права людини містить аналогічну норму. Підкомісія з попередження дискримінації і захисту меншин щороку проводить огляд надзвичайних станів і дотримання прав людини в таких ситуаціях.

Однак необхідність гарантування дотримання прав людини навіть у воєнний час повністю визнана; стаття 3 чотирьох Женевських конвенцій про гуманітарне право від 1949 року передбачає, що під час збройних конфліктів особи, які знаходяться під захистом цих конвенцій, мають «за всіх обставин користуватися гуманним поводженням без будь-якої дискримінації з причин раси, кольору шкіри, релігії або віри, статі, походження або майнового стану чи будь-яких аналогічних критеріїв».

На наступну сорок третю сесію Підкомісії з попередження дискримінації і захисту меншин (5–30 серпня 1991 року) у зв'язку з пунктом 4 попереднього порядку денного (E/CN.4/Sub.2/1991/5) буде представлена доповідь Генерального секретаря з питань освіти стосовно дотримання прав людини під час збройних конфліктів. Два роки тому Підкомісія прийняла резолюцію № 1989/24 щодо «Прав людини під час збройних конфліктів», у якій висловлено жаль з приводу того, що під час таких конфліктів часто не дотримуються відповідних положень гуманітарного міжнародного права і правових норм, які стосуються прав людини. На сорок шостій сесії Комісія з прав людини прийняла резолюцію № 1990/60, в якій визнається життєво важлива роль Міжнародного комітету Червоного Хреста в поширенні інформації про міжнародне гуманітарне право і де міститься заклик до держав «приділити особливу увагу вивченню всіма співробітниками сил безпеки та службовцями інших видів збройних сил, а також усіма співробітниками правоохоронних органів міжнародно-правових норм у галузі прав людини і міжнародного гуманітарного права, яке застосовується під час збройних конфліктів».

Міжнародне гуманітарне право створювалося на основі трьох головних напрямків. Це «Женевське право», представлене міжнародними конвенціями і протоколами, прийнятими під егідою Міжнародного комітету Червоного Хреста, основною метою яких є захист жертв конфлікту; «Гаазьке право», основане на результатах мирних конференцій, які проводилися в столиці Нідерландів у 1899 і 1907 роках, де в основному обговорювалися допустимі засоби і методи ведення війни; зусилля Організації Об'єднаних Націй для забезпечення дотримання прав людини під час збройних конфліктів і для обмеження застосування конкретних видів зброї.

Ці три напрямки все більше зливаються в один потік дій.

НА ПОЧАТКУ...

У той час, коли в червні 1859 року французька і австрійська армії вели бої в Сольферіно на півночі Італії, в голові Анрі Дюнан, молодого швейцарського громадянина, з'явився задум про міжнародні дії з метою полегшення страждань хворих і поранених у війнах.

Після бою Дюнан випадково опинився серед тисяч поранених французів та австрійців і ще з декількома добровольцями зробив усе, що міг, аби полегшити їх страждання. Вжахнувшись того, що побачив, він згодом написав книгу «Un souvenir de Solferino» («Спогади про Сольферіно»), яка вийшла у світ 1862 року; в ній він пропонував створити національні товариства для догляду за хворими і пораненими незалежно від їх раси, національності чи релігії. Він також запропонував державам укласти угоди, в яких визнавалась би робота таких організацій і гарантувалось би краще поводження з пораненими.

Потім Анрі Дюнан з чотирма друзями організував Міжнародний комітет допомоги пораненим (який незабаром був перейменований на Міжнародний комітет Червоного Хреста). Ідеї Дюнан знайшли широкий відгук. У декількох країнах були засновані національні товариства, і на дипломатичній конференції в Женеві 1864 року делегати з 16 європейських країн прийняли Конвенцію про поліпшення участі хворих і поранених у діючих арміях.

У цьому документі — Першій Женевській конвенції — зафіксовані принципи універсальності й терпимості в питаннях раси, національності й релігії. Була прийнята емблема — червоний хрест на білому тлі, яка стала розпізнавальним знаком військово-медичного персоналу. В мусульманських країнах емблема являє собою червоний півмісяць на білому тлі. З тих пір медичний персонал і шпиталі вважаються нейтральними.

Конвенція офіційно заклала підвалини для міжнародного гуманітарно-го права.

РОЗШИРЕННЯ СФЕРИ ДІЙ МІЖНАРОДНИХ УГОД

Незабаром стала очевидною необхідність у розширенні сфери дії Женевської конвенції. У 1868 році був складений проект нової конвенції з метою поширення принципів, прийнятих чотири роки тому, на військово-морські конфлікти. Ще одним кроком уперед стала Санкт-Петербурзька

декларація 1868 року, яка закликала держави не застосовувати таку зброю, яка спричиняє надмірні страждання. Декларація заборонила застосування розривних куль.

На мирних конференціях у Гаазі у 1899 і 1907 роках були прийняті конвенції, що визначили закони і правила військових дій та декларації, які забороняють деякі дії, серед них такі, як бомбардування незахищених міст, застосування отруйних газів і куль з м'якою голівкою. На цих конференціях не вдалося дійти згоди стосовно системи обов'язкового судового розгляду як засобу врегулювання суперечностей, які становлять загрозу для миру.

У 1906 році Перша Женевська конвенція була переглянута з метою забезпечення більшого захисту жертв війни на суші, а в наступному році всі її положення були офіційно поширені і на воєнний стан на морі.

Дотримання Женевської конвенції та дії, очолювані МКЧХ, відігравали головну роль у порятунку життя людей і в попередженні надмірних страждань людей під час першої світової війни (1914–1918 роки). Але жахливі людські жертви в цьому конфлікті переконали міжнародне співтовариство в тому, що Конвенцію необхідно зміцнювати.

У цьому дусі конференція, що відбувалася в Женеві 1929 року, прийняла конвенцію, яка містила положення про поліпшення становища у поведженні з хворими і пораненими; і другу конвенцію про поведження з військовополоненими. За чотири роки до цього на конференції Ліги Націй був прийнятий протокол про заборону застосування газів задушливої дії і отруйних.

Громадянська війна в Іспанії (1936–1939 роки) і друга світова війна (1939–1945 роки) переконливо показали необхідність привести міжнародне гуманітарне право у відповідність з мінливим характером воєнних дій.

Було вирішено почати заново і були складені нові Женевські конвенції, які охоплювали, відповідно, хворих і поранених на суші (Перша конвенція), поранених, хворих і службовців збройних сил на морі, що потерпіли корабельну аварію (Друга конвенція), військовополонених (Третя конвенція) і цивільні жертви (Четверта конвенція). Ці конвенції були прийняті на міжнародній дипломатичній конференції, що проводилася в Женеві з квітня по серпень 1949 року.

Новою важливою особливістю, спільною для всіх конвенцій, є те, що вони встановлюють мінімальні правила, які діють у внутрішніх збройних конфліктах.

Чотири Женевські конвенції діють і сьогодні. Але за минулі чотири десятиліття виникли нові види збройних конфліктів, часто гострій дуже жорстокі, але локальні, в яких діє обмежений контингент військ та інших комбатантів. Змінна природа збройної боротьби вимагала подальших дій.

Саме тому Дипломатична конференція з питання про підтвердження і розвиток міжнародного права, що проходила в Женеві з 1974 по 1977 роки, прийняла два додаткових протоколи до конвенцій 1949 року.

Протокол I стосується захисту жертв міжнародних конфліктів. Протокол II — жертв внутрішніх збройних конфліктів, серед них і конфліктів між збройними силами уряду і дисидентами або іншими організованими групами, які контролюють частину території; але не охоплює внутрішніх безпорядків і стану напруженості, що набуває форми бунту, або інших окремих і випадкових актів насильства.

Дипломатична конференція також рекомендувала скликати спеціальну конференцію щодо заборони з гуманних причин застосування конкретних видів звичайної зброї.

Станом на 31 грудня 1990 року 164 держави вже були учасниками Женевських конвенцій, 99 держав ратифікували Протокол I або приєдналися до нього. На прохання Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй секретар Організації Об'єднаних Націй періодично доповідає про хід прийняття протоколів.

ПУНКТИ ПРОТОКОЛІВ

Деякі аспекти протоколів як останньої стадії розвитку Женевського права заслуговують на детальний розгляд. У Протоколі I (міжнародні конфлікти) розглядаються правила, які стосуються ролі держав, що захищають, вони обираються кожною стороною, яка бере участь у конфлікті, для спостереження за застосуванням конвенції і протоколів. У ньому є положення про поліпшення становища поранених, хворих, тих, що потерпіли від корабельної аварії, і передбачає збір та подання інформації про зниклих безвісти і про померлих.

Заборонивши застосування методів і засобів ведення війни, які можуть завдати непомірної шкоди, викликати непотрібні страждання і спричинити широкомасштабну, довготривалу і значну шкоду навколишньому середовищу, Протокол I поклав край поділу Женевського права і Гаазького права.

Будь-який учасник бойових дій, що потрапив до рук противника, вважається військовополоненим, і живаються заходи для захисту полонених. Але ні шпигуни, ні найманці не мають права на статус військовополонених.

Протокол I забезпечує захист цивільних осіб, а також цивільних осіб, що потрапили до рук противника. Учасники конфлікту повинні завжди проводити різницю між цивільними особами і учасниками бойових дій.

Особливо забороняється морити голодом цивільних осіб і завдавати шкоди навколишній природі.

Існують спеціальні заходи щодо захисту жінок і дітей. А до журналістів, які знаходяться в небезпечних відрядженнях, повинні ставитися як до цивільних осіб. Особливо сприятливе поводження гарантується медичному персоналу, як цивільному так і духовному, також перевезенню їхнього обладнання і припасів. Аналогічні положення є в Протоколі II стосовно ситуацій внутрішніх збройних конфліктів.

У Протоколі II є положення, які стосуються жертв неміжнародних збройних конфліктів, що вичерпує основні принципи, закладені в статті 3 (додаток до Конвенції 1949 року).

Обидва протоколи закликають до гуманного поводження з усіма особами, які не беруть або більше не беруть участі у воєнних діях. Повністю забороняються вбивства, тортури, каліцтво і тілесні покарання. Є положення, які стосуються піклування про хворих, поранених, тих, що потерпіли від корабельної аварії, і захисту цивільних осіб від насильства і таких погроз, як застосування голоду (як способу ведення бойових дій) і від насильницького переміщення. Забороняються ворожі дії проти історичних пам'яток, творів мистецтва чи культових споруд або їх використання на підтримку воєнних цілей.

РОЛЬ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ

Підтримка миру і попередження збройних конфліктів є життєво важливою турботою Організації Об'єднаних Націй. Поважання прав людини завжди і всюди — основний принцип Організації.

У 1949 році Комісія з міжнародного права вирішила не включати право збройного конфлікту в свій порядок денний, оскільки увагу до цієї частини міжнародного права можна було б розглядати як відсутність віри в здатність Організації Об'єднаних Націй підтримувати мир і безпеку.

Проте з самого початку органи Організації Об'єднаних Націй, посилячись на Женевські конвенції і протоколи, настійливо закликали держави ратифікувати їх або керуватися ними. Застосування норм гуманітарного права постійно фігурує в дебатах і рішеннях Комісії з прав людини і Підкомісії з попередження дискримінації і захисту меншин.

У 60-ті роки Організація Об'єднаних Націй розширила свою участь у створенні системи гуманітарного права. Нова фаза розпочалася при співробітництві, взаємодії і взаємній підтримці гуманітарних ініціатив Організації Об'єднаних Націй і МКЧХ.

У 1967 році Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй (резолюція 237) підкреслила, що права людини повинні поважатися всіма сторонами, втягненими в конфлікт; сторони повинні виконувати всі зобов'язання, взяті ними у відповідності до Женевських конвенцій 1949 року. Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй (резолюція 2252) вітала цю резолюцію. Про неї часто нагадують і її знову підтверджують.

ТЕГЕРАНСЬКА КОНФЕРЕНЦІЯ

Міжнародна конференція з прав людини в Тегерані 1968 року (Міжнародний рік прав людини) оголосила, що гуманні принципи повинні посідати чільне місце під час збройних конфліктів.

У тому ж році Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй резолюцією 2444 (XXIII) схвалила рекомендацію Конференції про те, щоб Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй в консультації з МКЧХ привернув увагу всіх держав-членів Організації Об'єднаних Націй до існуючих правил міжнародного гуманітарного права і закликав їх, поки не прийняли нові правила, забезпечити захист цивільних осіб і комбатантів у відповідності до «правових норм країн, які спираються на прийняті у цивілізованих народів звичаї, на закони людяності і на диктати громадської совісті».

Конференція погодилася, що нові правила необхідні для кращого захисту цивільних осіб, військовополонених і комбатантів і що деякі воєнні дії і способи ведення бою варто заборонити як занадто жорстокі.

У резолюції 2444 Генеральної Асамблеї також підтверджується резолюція дванадцятої Міжнародної конференції Червоного Хреста і Червоного Півмісяця (Відень, 1965 рік), що встановлює три основні принципи дій у збройному конфлікті:

- право сторін, що беруть участь у конфлікті, вдаватися до засобів поразки супротивника не є необмеженим;
- забороняється нападати на цивільне населення як таке;
- у всіх випадках необхідно враховувати різницю між учасниками воєнних дій і цивільним населенням з тим, щоб по можливості щадити останніх.

З прийняттям резолюції 2444 Генеральна Асамблея оголосила неприйнятною ідею ведення війни проти всього населення з метою примусити супротивника здатися. Резолюція означала також прискорення руху для злиття трьох напрямків гуманітарного права — Женевського, Гаазького і Організації Об'єднаних Націй — в одне русло. В ній зазначається взаємозв'язок

між нормами захисту жертв війни, нормами встановлення правил ведення бойових дій і нормами захисту прав людини під час збройних конфліктів.

У відносинах між Організацією Об'єднаних Націй і МКЧХ було досягнуто такого рівня співробітництва, який у жовтні 1990 року був офіційно підтверджений наданням останньому статусу спостерігача при ООН.

ДОПОВІДІ ГЕНЕРАЛЬНОГО СЕКРЕТАРЯ ООН

Перша із серії доповідей Генерального секретаря з питань дотримання прав людини в період збройних конфліктів була подана Генеральній Асамблеї в 1969 році. Генеральна Асамблея відреагувала на неї, звернувшись до Генерального секретаря з проханням далі дослідити це питання і приділити особливу увагу захисту прав цивільних осіб і комбатантів під час боротьби народів за звільнення від колоніального чи іноземного панування і за досягнення самовизначення та поліпшення застосування існуючих конвенцій і норм міжнародного гуманітарного права.

У другій доповіді, поданій у 1970 році, розглядається захист, який забезпечують документи Організації Об'єднаних Націй з прав людини (наприклад, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права) у збройних конфліктах. У ній йдеться про створення сховищ для цивільних осіб і про заборону хімічної та бактеріологічної зброї.

У доповіді надані відомості про осіб, яких треба захищати під час внутрішніх конфліктів і партизанської війни. У ній встановлюються умови, дотримання яких дозволяє претендувати на статус «привілейованого супротивника» (військовополоненого за визначенням Третьої женевської конвенції). У доповіді мовиться, що Четверту женевську конвенцію треба застосувати до борців за свободу, і пропонується поширити дію Конвенції на конфлікти, які за своєю суттю не є міжнародними.

У багатьох резолюціях Генеральна Асамблея в 1970 році:

- визнала, що основні права людини, прийняті в міжнародному праві і викладені в міжнародних документах, продовжують застосовуватися в ситуаціях збройного конфлікту;
- підійшла до складання проекту міжнародної угоди для захисту журналістів, що знаходяться в небезпечних відрядженнях;
- підтвердила, що з учасниками руху опору і борцями за свободу необхідно поводитися на випадок арешту як з військовополоненими;
- засудила бомбардування цивільного населення і застосування хімічної та бактеріологічної зброї;

- висловила думку, що тяжкопоранені й хворі військовополонені повинні бути репатрійовані, і що ті військовополонені, які довго утримуються у в'язниці, теж повинні бути репатрійовані або інтерновані в нейтральні країни;
- закликала до гуманного поводження з усіма особами, які мають право на захист у відповідності до Третьої женевської конвенції і до проведення регулярних інспекцій місць позбавлення волі державою, що захищає, або гуманітарною організацією, як Міжнародний комітет Червоного Хреста;
- вітала рішення МКЧХ скликати конференцію з питань підтвердження і розвитку гуманітарного права, яке застосовується при збройних конфліктах, і підкреслила важливість тісного співробітництва Організації Об'єднаних Націй і МКЧХ.

Генеральна Асамблея підкреслила, що житла, сховища, шпитальні зони та інші споруди, які використовуються цивільними особами, не повинні бути об'єктами воєнних дій. Цивільні особи не повинні бути жертвами репресій, примусового переміщення або інших посягань на їх недоторканність. Асамблея також заявила, що подання міжнародної допомоги цивільному населенню відповідає Статуту ООН, Загальній декларації прав людини та іншим міжнародним документам з прав людини.

У наступні роки Генеральна Асамблея отримала від Генерального секретаря сім доповідей про права людини під час збройних конфліктів; він також подав доповіді з міжнародного права, в яких розглядаються питання заборони або обмеження застосування деяких конкретних видів зброї, з питань захисту журналістів і застосування напалму та іншої запалювальної зброї.

БОРЦІ ЗА СВОБОДУ

Правовий статус комбатантів, які ведуть боротьбу проти колоніальних і расистських режимів за право на самовизначення, визначений Генеральною Асамблеєю в 1973 році. Були встановлені такі принципи.

Ця боротьба є законною і повністю відповідає принципам міжнародного права.

Спроби придушити боротьбу проти колоніальних і расистських режимів несумісні із Статутом ООН, Загальною декларацією прав людини і Декларацією про надання незалежності колоніальним країнам і народам, а також із принципами міжнародного права, яке стосується дружніх відносин і співробітництва між державами.

Такі спроби являють собою загрозу для миру і безпеки.

Захопленим комбатантам повинен бути наданий статус військовополонених у відповідності до Третьої женевської конвенції.

Використання найманців проти національно-визвольних рухів є кримінальним діянням.

Порушення правового статусу комбатантів тягне за собою повну відповідальність згідно з нормами міжнародного права.

ЗАХИСТ ЖІНОК І ДІТЕЙ

Декларація про захист жінок і дітей за надзвичайних обставин і під час збройних конфліктів була прийнята Генеральною Асамблеєю в 1974 році. У Декларації говориться, що всі форми репресій, жорстокого і нелюдського поводження з жінками і дітьми — включаючи перебування у в'язниці, катування, розстріли, масові арешти, колективні покарання, руйнування житла і насильницьке вигнання з місць проживання, що здійснюється воюючими сторонами під час проведення воєнних операцій або на окупованих територіях, — все це вважається злочином.

ЗАХИСТ ЖУРНАЛІСТІВ

За Женевською конвенцією 1949 року журналісти в зонах конфлікту можуть користуватися певними видами захисту, але, як відзначила Генеральна Асамблея в 1970 році, деякі категорії журналістів, які знаходяться у небезпечних відрядженнях, не підпадають під її дію. З мандатом Генеральної Асамблеї та Економічної і Соціальної Ради Комісія з прав людини в 1972 році схвалила проект Міжнародної конвенції про захист журналістів, які знаходяться в небезпечних відрядженнях у районах збройних конфліктів.

Проект був скерований Дипломатичній конференції МКЧХ з питання про підтвердження і розвиток міжнародного гуманітарного права, і це питання розглядається в статті 79 Протоколу I, прийнятого Конференцією в 1977 році. У цій статті говориться, що журналісти, які знаходяться в небезпечних відрядженнях, повинні розглядатися як цивільні особи і користуватися захистом за умови, що вони не здійснюють ніяких вчинків, які несприятливо вплинуть на їх статус цивільних осіб. У Протоколі наводиться зразок посвідчення особи, яке видає уряд тієї держави, чийм громадянином є даний журналіст.

ОБЛІК ЗНИКЛИХ БЕЗВІСТИ І ПОМЕРЛИХ

Конвенція Організації Об'єднаних Націй про смерть осіб, що зникли безвісти, набрала чинності в 1952 році і втратила силу після двох подовжень строку дії в 1967 році. Юридичні труднощі, пов'язані із особами, чию смерть в результаті збройних конфліктів важко остаточно встановити, тепер охоплюються Протоколом I до Женевських Конвенцій 1949 року. В ньому говориться, що (це вже як загальне правило) як тільки дозволяють обставини, і найпізніше — після закінчення бойових дій, кожна із сторін, які беруть участь у конфлікті, повинні зайнятися пошуком осіб, оголошених зниклими безвісти, і подати всі відомості, які цього стосуються, протилежній стороні.

ЗБРОЯ: ЗАБОРОНА І ОБМЕЖЕННЯ

Від часу прийняття Санкт-Петербурзької декларації 1868 року при проведенні міжнародних переговорів не раз робилися спроби заборонити або обмежити застосування зброї, що спричиняє надмірні страждання учасникам бойових дій або ставить під загрозу цивільне населення, якого торкнувся збройний конфлікт.

ЯДЕРНА ЗБРОЯ

Відразу ж після створення Організації Об'єднаних Націй основна увага була зосереджена на ядерній зброї. Перша резолюція, прийнята Генеральною Асамблеєю в 1946 році, передбачала створення Комісії з питань атомної енергії, одним із завдань якої була б розробка пропозиції щодо знищення національних арсеналів ядерних озброєнь.

І хоча наголос, як і раніше, робився на роззброєнні, у 80-х роках у порядках денних Організації Об'єднаних Націй почали з'являтися питання застосування зброї у воєнний час і наслідків її застосування для основних прав людини.

У резолюції 1653 (XVI) від 1961 року Генеральна Асамблея заявила, що застосування ядерної і термоядерної зброї є прямим порушенням Статуту Організації Об'єднаних Націй, приносить «людству і цивілізації в цілому великі страждання і масові руйнування і... суперечить людяності». Будь-яка держава, що застосовує таку зброю, повинна розглядатися як така, що діє всупереч законам людяності і здійснює злочин проти людства і цивілізації.

Ця резолюція підтверджувалася в 1978, 1979 і 1981 роках.

Договір про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, космічному просторі і під водою набрав чинності в 1963 році. Хоча ця угода була укладена не під егідою Організації Об'єднаних Націй, вона була схвалена Генеральною Асамблеєю. Учасники Договору заявляють, що вони прагнуть досягти припинення всіх випробувальних вибухів ядерної зброї назавжди і що вони бажають покласти край зараженню навколишнього середовища радіоактивними речовинами.

У Договорі про принципи діяльності держав стосовно дослідження і використання космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла (1966 рік), сторони взяли на себе зобов'язання не виводити на навколосеземну орбіту будь-які об'єкти з ядерною зброєю або з будь-якими іншими видами зброї масового знищення, Місяць та інші небесні тіла повинні використовуватися тільки з мирною метою.

Через два роки Генеральна Асамблея схвалила Договір про непоширення ядерної зброї, за яким кожна з держав-учасниць Договору, які володіють ядерною зброєю, зобов'язуються не передавати кому б то не було ядерну зброю чи ядерні вибухові пристрої, а також контроль над ними ні прямо, ні побічно. Вони зобов'язуються не допомагати, не заохочувати і не спонукати будь-яку іншу державу, яка не володіє ядерною зброєю, до виробництва чи придбання останньої.

Договір, який забороняє розташування ядерної зброї та інших видів зброї масового знищення на дні морів і океанів або в їхніх надрах, був схвалений Генеральною Асамблеєю і відкритий для підписання в 1971 році. Учасники Договору зобов'язуються не розташовувати таку зброю або засоби її запуску чи випробування на дні морів, океанів чи під ними.

У 1981 році в Декларації про запобігання ядерній катастрофі Генеральна Асамблея заявила, що держави чи державні діячі, які першими вдадуться до використання ядерної зброї, будуть вважатися такими, що вчинили тяжкий злочин проти людства. Ядерна енергія, говориться на закінчення в Декларації, повинна використовуватися виключно в мирних цілях.

Розробка нових видів зброї масового знищення, яку можна порівняти за дією з потужністю ядерної зброї, декілька разів обговорювалася Генеральною Асамблеєю. У 1986 році Асамблея закликала всі держави (як тільки з'явиться нова зброя масового знищення) негайно починати переговори про її заборону і домагатися мораторію на її розробку.

ХІМІЧНА І БАКТЕРІОЛОГІЧНА ЗБРОЯ

Генеральна Асамблея не раз рекомендувала державам, які ще не приєдналися до Протоколу 1925 року про заборону застосування в воєнних

діях газів задушливої дії, отруйних газів і бактеріологічних методів ведення війни, приєднатися до нього.

Конвенція про заборону розробки, виробництва і накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та про її знищення схвалена Асамблеєю в 1972 році, відкрита для підписання в 1972 і набрала чинності в 1975 році.

Держави-учасниці Конвенції беруть зобов'язання ніколи не розробляти, не виробляти, не накопичувати, не купувати і не зберігати «мікробіологічні чи інші біологічні агенти або токсини, не призначені для профілактичних, захисних чи інших мирних цілей» або «Зброю, обладнання чи засоби доставки, призначені для використання таких агентів чи токсинів з ворожою метою або у збройних конфліктах». Конвенція передбачає також знищення або переорієнтацію на мирні цілі таких агентів або зброї.

У 1978 році Асамблея ухвалила, що укладення конвенції, яка забороняє розробку, виробництво й накопичення запасів усіх видів хімічної зброї, її знищення є одним із найневідкладніших завдань міжнародного співтовариства.

ЗВИЧАЙНА ЗБРОЯ

На Міжнародній конференції з прав людини в Тегерані (1968 рік) обговорювалися нападкові бомбардування. Висунута на Конференції пропозиція щодо вивчення цього питання була підтримана МКЧХ. У доповіді про напад, інші види запалювальної зброї і про всі аспекти їхнього можливо-го використання, поданій Генеральній Асамблеї в 1972 році, зроблений висновок про те, що вогонь, який поширюється цими видами зброї, однаково вражає військові й цивільні об'єкти, що ураження надзвичайно болючі і що ресурси більшості країн не дозволяють проводити медичне лікування.

Конвенція Організації Об'єднаних Націй про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що спричиняють надмірні пошкодження або такими, що мають невибіркову дію, стала результатом конференції, проведеної в Женеві в 1979 та 1980 роках. Проведення Конференції було рекомендовано Дипломатичною конференцією, яка схвалила в 1977 році додаткові протоколи до Женевських конвенцій 1949 року.

Тісний зв'язок між Конвенцією про звичайні види зброї та іншими документами міжнародного гуманітарного права, серед них і протоколами 1977 року, визначається державами-учасниками, які нагадали про «загальний принцип захисту цивільного населення від впливу бойових дій», а також про принципи, згідно з якими необхідно уникати непотрібних страждань, та про принципи охорони навколишнього середовища.

Конвенція супроводжується трьома протоколами. У першому забороняється застосування зброї, що вражає осколками, які не піддаються виявленню рентгенівськими променями. Другий ставить за мету заборонити або обмежити застосування мін, мін-пасток і пристроїв, які приводяться в дію дистанційним управлінням або годинниковим механізмом. Третій протокол обмежує застосування запальовальної зброї.

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДСТВА

Організація Об'єднаних Націй встановила правила міжнародного співробітництва щодо попередження і покарання злочинів проти миру, військових злочинів і злочинів проти людства. Це зобов'язання додало новий і важливий аспект до міжнародного гуманітарного права.

Конвенція про запобігання злочинів геноциду і покарання за нього, схвалена Генеральною Асамблеєю в 1948 році, була одним із перших кроків у цій сфері. Конвенція підтверджує, що геноцид, незалежно від того, чиниться він у мирний або воєнний час, є злочином, який порушує норми міжнародного права і проти якого держави-учасниці зобов'язуються вжити запобіжних заходів і карати за його вчинення.

Друге основне завдання полягало у формулюванні принципів міжнародного права, визнаних у Статуті Нюрнберзького трибуналу, який судив військових злочинців після другої світової війни. Це формулювання підготовлене Комісією з міжнародного права за вказівкою Генеральної Асамблеї в 1950 році.

Комісія підготувала також проект кодексу злочинів проти миру і безпеки людства, в якому йдеться про кримінальну відповідальність окремих осіб, оскільки, на думку Нюрнберзького трибуналу, «злочини, які порушують норми міжнародного права, здійснюються людьми, а не абстрактними істотами, і тільки шляхом покарання осіб, що здійснили такі злочини, можна виконувати положення міжнародного права».

СКАСУВАННЯ СТРОКУ ДАВНОСТІ

Конвенція про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства, підготовлена Комісією з прав людини та Економічною і Соціальною Радою, була прийнята Генеральною Асамблеєю в 1968 і набрала чинності в 1979 році.

Держави-учасниці цієї Конвенції зобов'язуються скасувати застосування внутрішнім законодавством строк давності до судового переслідування та покарання за ці злочини і у відповідності до міжнародного права створити умови для видачі таких злочинців.

У 1973 році Асамблея прийняла дев'ять принципів міжнародного співробітництва в галузі затримання, арешту, видачі й покарання осіб, які є винними у скоєнні воєнних злочинів і злочинів проти людства.

У 1987 році Підкомісія з попередження дискримінації і захисту меншин запропонувала розширити доступ до архівів Комісії з воєнних злочинів під час обговорення заходів щодо представлення підозрюваних у скоєнні воєнних злочинів на суд. Підкомісія закликала держави забезпечити, щоб такі злочинці були справедливо покарані.

НАЙМАНЦІ

Найманець за визначенням, даним у Протоколі I до Женевських конвенцій, не має права вважатися комбатантом чи військовополоненим.

Використання найманців проти національно-визвольних рухів або з метою повалення урядів не раз засуджувались як злочинні діяння Генеральною Асамблеєю, Радою Безпеки, Економічною і Соціальною Радою та Комісією з прав людини, починаючи з 60-х років. У 1987 році Комісія призначила спеціального доповідача з питань про найманців.

Тим часом один із комітетів Генеральної Асамблеї завершив роботу над проектом Конвенції про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців. Конвенція прийнята Генеральною Асамблеєю в листопаді 1989 року.

ВИСНОВОК

Збройні конфлікти — внутрішні і міжнародні — жорстока реальність двадцятого століття. Незважаючи на всі зусилля, які робляться заради того, щоб на постійній основі замінити застосування зброї мирними переговорами, вантаж людських страждань, смерті і руйнації, що неминуче приносить війна, продовжує зростати.

Попередження збройних конфліктів є і повинно залишатися першою метою міжнародного співтовариства. Друга мета — вберегти людство від реальності війни. Таке завдання міжнародного гуманітарного права.

Ледь більше ніж за сто років накопичено вагомий досвід договорів міжнародного гуманітарного права. Зараз чітко окреслені межі допустимих у збройних конфліктах видів дій. Але договори і конвенції, навіть урочисто ратифіковані, не можуть урятувати життя, попередити жорстокість чи оберігати власність невинних людей, якщо немає волі до застосування цих угод за всіх умов. І вони не будуть діяти, допоки всі ті, хто безпосередньо втягнений у події, — як комбатанти, так і цивільні особи — не зрозуміють, що головне — це поважання основних прав людини.

ДЕ ЗНАЙТИ ДОДАТКОВУ ІНФОРМАЦІЮ

- Carnegie Endowment for International Peace. The Hague Conventions and Declarations of 1899 and 1907. New York, 1915, Oxford University Press.
- Міжнародний комітет Червоного Хреста. Женевські конвенції від 12 серпня 1949 року.
- Додаткові протоколи до Женевських конвенцій від 13 серпня 1949 року.
- Kalshoven, Frits. Constraints on the waging of war. Geneva, 1987, International Committee of the Red Cross.
- Організація Об'єднаних Націй. Заключний Акт Міжнародної конференції з прав людини. Нью-Йорк, 1968 рік. У продажу під № R.68.XIV.2.
- Робота Комісії з міжнародного права. Нью-Йорк, 1980 рік. У продажу під № R.88.V.II.
- Організація Об'єднаних Націй. Організація Об'єднаних Націй і права людини. Нью-Йорк, 1984 рік. У продажу під № R.84.1.6.
- United Nations. Human rights: status of international instruments. New York, 1987. У продажу під № E.87.XIV.2.
- Організація Об'єднаних Націй. Права людини: збірник міжнародних договорів. Нью-Йорк, 1988 рік. У продажу під № R.88.XIV.1.
- United Nations. United Nations action in the field of human rights. New York, 1988. У продажу під № E.88.XIV.2.

Запити надсилати на адресу:

Centre for Human Rights
United Nations Office at Geneva
8–14, Avenue de la Paix
1211 Geneva 10, Switzerland
tel: (41 22) 917 3968; fax: (41 22) 917 0099
e-mail: atikhonov.hchr@unog.ch

New York Office:
Centre for Human Rights
United Nations
New York, N.Y. 10017
USA

Інформаційне видання

МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО І ПРАВА ЛЮДИНИ

Виклад фактів № 13

Третє видання, стереотипне

Відповідальний за випуск і редактор
Є. Ю. Захаров

Комп'ютерна верстка
О. А. Мірошниченко

Підписано до друку 23.09.2019
Формат 60×84¹/₁₆. Папір офсетний. Гарнітура JournalSans
Умов. друк. арк. 1,16. Облік.-вид. арк. 1,07
Наклад 1000 прим. Зам. № ПЛ-06/19

ГО «ХАРКІВСЬКА ПРАВОЗАХИСНА ГРУПА»
61002, Харків, а/с 10430
<http://khpg.org>
<http://library.khpg.org>

Друк: ТОВ «ВИДАВНИЦТВО „ПРАВА ЛЮДИНИ“»
61002, м. Харків, вул. Дарвіна 7, кв. 35
ел. пошта: distribution.hr.publisher@gmail.com